

Türk Kızılay Cemiyeti (Hilal-i Ahmer)

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 11 Haziran 1868 tarihinde “Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti” ismiyle Dr. Abdullah Bey, Dr. Marko Paşa, Kırmılı Aziz Bey, ve Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa’nın gayretleriyle kurulmuştur. Kurucu üyeler olarak Ömer Rüştü Paşa, Serdar-ı Ekrem Ethem Paşa, Mr Curtis, Ömer Lütfi Paşa ile birlikte 66 kişiden oluşmaktadır. Kurulmasından itibaren Sultan Abdülaziz, Pertavniyal Valide Sultan da destek vermiştir. Cemiyet daha sonra 14 Nisan 1877 tarihinde “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti” adını almıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu dönemde ilk büyük sınavını Osmanlı-Rus Savaşı’nda vermiş gerek cephe hattında gerekse cephe gerisinde yaralı ve hasta bakımında büyük bir başarı göstermiş gezici hastanelerle tedavi hizmetleri vermiştir. 1923’te “Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, 1935 tarihinde de “Türkiye Kızılay Cemiyeti”, 1947’de “Türkiye Kızılay Derneği” ismini almıştır.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, kurulduğu tarihten itibaren Osmanlı Devleti’nin geçirdiği zorlu süreçten nasibini almış salgın hastalıklar, depremler, tabii afetler savaşlarda da elinden geleni yapmıştı. Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı-Yunan Savaşı, İkinci Meşrutiyetin ardından 1911 tarihinde yeniden yapılanma ihtiyacı hissetmiştir. Dönemin şartlarına göre ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap vermeye gayret etmişti. Trablusgarp, Balkan Savaşları’nda görülen eksiklikler cemiyetin teşkilat yapısını, hizmet yelpazesini yeni baştan ele almasını sağlamıştı. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin hizmetlerine duyulan ihtiyaç gerek cephe gerisinde gerekse savaş alanlarında daha da artmış yeni çare arayışlarına girilmiş çözüm yolları bulunmaya gayret edilmişti. Çanakkale Savaşları Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin başarılı hizmet verdiği savaş sahalarından birisi olmuştu. Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçlanmasıyla birlikte her alanda olduğu gibi Cemiyet’in de adeta maddi manevi tükenmeye yüz tuttuğu çöküş süreci devresine girdiği görülmüştür.

Mustafa Kemal’in Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile daha yakından tanışması Trablusgarp Savaşı’nda olmuştur. Mustafa Kemal, Trablusgarp-Derne’de görev yaparken 16 Ocak 1912’de çatışmalar esnasında gözünden yara almış buradaki Hilal-i Ahmer Hastanesi’nde bir süre tedavi görmüştür. Mevcut savaş şartları nedeniyle tedavisinin tamamlanmasını beklemeden yeniden cepheye dönmüş göz rahatsızlığının artması üzerine 15 gün yatak istirahati yapmak durumunda kalmıştı. Mustafa Kemal bu durumu arkadaşı Kerim Bey’e yazdığı 9 Mayıs 1912 tarihli mektubunda mealen 3-4 Ocak baskını ile 4 Ocak gecesi gözüne kan oturduğunu büyük bir acı çektiğini bunun üzerine Hilal-i Ahmer Hastanesi’ne yatmak mecburiyetinde kaldığını bir aylık bir tedaviden sonra nispeten iyileşmiş olarak hastaneden çıktığını dile getirmiştir.

Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşları’nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin başarılı faaliyetlerini bir kez daha yerinde görmüş zaman zaman komutası altındaki yaralı ve hasta askerlerin bakım ve tedavilerinde başarısını müşahade etmiştir. Cephe savaşan askerler için gerekli olan sağlık paketleri, yaralı askerlerin tedavileri için lüzumlu olan ilaç, sargı bezi, pansuman malzemelerinin tedarik edilmesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin çalışmalarını yakından şahit olmuştur.

Milli Mücadele döneminin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan sinerji Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ni de etkilemiş gerek cephe gerisinde gerekse cephe hattında Birinci Dünya Savaşı’ndan edinilen tecrübeler ışığında çok faydalı hizmetler verilmişti. Bilhassa Yunan işgalinin ortaya çıkardığı olumsuzluklar Cemiyet’in faaliyetleri ile bir parça da olsa giderilmeye çalışılmıştı. Mustafa Kemal, bilhassa başta Hindistan olmak üzere Mısır, Sovyetler Birliği gibi ülkelerdeki Müslümanların kendi adına gönderdikleri yardımların önemli bir bölümünü gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşması için Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne vermiş böylece güven ve desteğini bir kez daha göstermiştir. İkinci İnönü Savaşı’ndan

hemen sonra Sovyetler Birliği'nden kendisine gönderilen yardımların önemli bir bölümünü Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne havale etmiş, savaş ortamında bile Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne ayrı bir önem verilmesi gerektiğini göstermiştir. Mustafa Kemal, Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla yardım gönderen ülkelere teşekkür mektupları göndermeyi ihmal etmemiştir. Batı Anadolu'nun Yunan ordusu tarafından yakılıp yıkılması, köy ve şehirlerin adeta birer harabe haline gelmesine yol açmış Türk ordusunun hemen ardından işgalden kurtarılan yerleşim birimlerinin imdadına ilk yetişen Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılan yörelerdeki hasar tespitleri, hayati acil ihtiyaçların karşılanması, sağlık hizmetlerinin verilmesi için Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından bir karma komisyon oluşturulmuş komisyonda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de olması istenmişti. Böylece işgal altından kurtarılan bölgelerde Hilal-i Ahmer Cemiyeti daha çok sağlık hizmetlerini koordine etmek ve birinci elden vermekle görevlendirilmişti. Cemiyet adına Dr. Ömer Bey, karma komisyonun çalışmalarına katılmış, cemiyetin yükümlülükleri belirlenmiş mevcut şartlar altında bir iş programı yapılmıştı.

Mustafa Kemal'in Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne vermiş olduğu destek Milli Mücadele dönemi ve sonrasında da devam etmiştir. Mustafa Kemal yurt içi gezilerine büyük önem vermiş halkın sorunlarını yerinde görme imkanı elde etmiş aynı zamanda yapıcı faaliyetlere destek olmaya gayret etmiştir. Mustafa Kemal'in yurt içi gezilerinde büyük çoğunlukla ziyaret ettiği kurumlardan biri de Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Mustafa Kemal, 23 Mart 1923 tarihinde eşi Latife Hanımla Konya ziyareti sırasında Konya Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nde onuruna verilen çay ziyafetine katılmıştır. Mustafa Kemal bu ziyaretinde yaptığı konuşmada; Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerinden övgüyle bahsetmiş kadınların cemiyet bünyesindeki çalışmalarının her türlü takdirin üzerinde olduğunun altını çizmiştir. Konuşmasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde görev yapan kadınların hizmetlerinin savaş esnasında orduya yapılan en değerli katkılardan birisi olduğunu, Türk Ordusu'nun Başkomutanı sıfatıyla kendilerine en içten teşekkürlerini iletmiştir. Mustafa Kemal konuşmasının devamında Anadolu köylü kadınının Milli Mücadele'nin kazanılmasındaki rolünün önemine değinerek dünyada hiçbir milletin kadınının Anadolu kadınından daha fazla çalıştığını, milletimi kurtuluşa ve zafere ulaştırdığını söylemeyeceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal, konuşmasının devamında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerinde Anadolu köylü kadınlarının önemini bir kez daha ve güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Mustafa Kemal'in teşvikiyle kadın erkek eşitliğini ön plan çıkarmak amacıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Teşkilatı'nın kaldırılması nakit, mal varlıklarının erkekler şubelerine devredilmesi kararı alınmıştır. Vilayet merkez heyetlerine üçer kadının seçilmesi gerektiği bildirilmiştir. Böylece kadın erkek eşitliğinin uygulanması ve hayata geçirilmesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti toplumsal bir sorumluluk üstlenmiş bunu uygulamalarıyla göstermiştir.

Mustafa Kemal, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmalarını sürekli olarak takip ve teşvik etmiştir. O'nun konuyla ilgili yaklaşımı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından da göz önünde bulundurulmuştur. Milli Mücadele'nin kazanılmasının hemen ardından o dönemde genel merkezi İstanbul'da bulunan cemiyet çalışmalarına yeni bir hız vermek, gelişen şartlara uyum sağlamak maksadıyla İstanbul'da bir kongre tertipleme ihtiyacı hissetmiştir. Bu kongre birinci kongre adı ile isimlendirilmiş Mustafa Kemal'e de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hamisi olması teklif edilmiştir. Mustafa Kemal, İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin birinci kongresinde kendisine yapılan hamilik teklifine olumlu yaklaşmıştır. Bütün bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal de 15 Ocak 1924 tarihinde İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Abdurrahman Şeref Bey'e teşekkürlerini içeren bir mesaj göndermiştir. Mustafa Kemal mesajında yurdun felaketli anlarında yararlı hizmetlerinden dolayı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne teşekkür ederek ilgisini ve hamiliğini devam ettireceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal üstlenmiş olduğu Hilal-i Ahmer Cemiyeti hamiliği sosyal sorumluluğu gereği kendisine gönderilen 6979 İngiliz lirası çeki 14 Mayıs 1924 tarihinde Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanlığı'na

yönlendirerek söz konusu meblağın yetimler, yaralılar, muhacirler, dul kadınların ihtiyaçlarının giderilmesine sarf edilmesini, ayrıca mübadele nedeniyle yardıma muhtaç hale gelen muhacirlerin de gözetilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal, Cumhuriyet ilan edildikten sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'da düzenlediği ilk toplantısında verdiği her türlü destekten ötürü gıyaben kendisine gösterilen yoğun ilgiden büyük memnuniyet duymuş memnuniyetini 24 Temmuz 1925 tarihli teşekkür yazısıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Kurulu'na bir kez daha bildirmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine İstanbul'daki genel merkezinin daha verimli ve yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde başkent Ankara'ya taşınmasının doğru olacağını öngörmüş bu çerçevede teşkilat yapılanmasını yeni baştan gözden geçirme ihtiyacı hissetmişti. Bu gerekçeler doğrultusunda 1925 Ağustos ayında Genel Meclis toplantısında İdare Heyeti Başkanlığı'na Dr. Refik (Saydam) seçilmiş Cemiyet nizamnamesinde değişiklikler yapılmış Hanımlar Merkezi kaldırılarak tek yapı içerisinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti oluşturulmuştu. Yeniden yapılandırılan tüzüğün 8. Maddesi gereği genel merkezin Ankara'ya taşınması kararı alınmış ve uygulanmıştı. Ayrıca kaza merkez kurullarına üç hanım üye seçilmesi, il merkez kurullarının da beş kişiden sekiz kişiye çıkarılması benimsenmişti. Alınan kararlar doğrultusunda İstanbul ambarındaki eşya ve gereçler Eskişehir taşınması, atıl durumda olanlarının satılarak gelir Hilal-i Ahmer kasasına eklenmiş, bu işlemler doğrultusunda Eskişehir binası 1926 yılına satın alınmıştı.

Hiç şüphesiz bütün bu yapılanma ve işlemler Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in bilgisi ve desteğiyle yapılmıştı. Mustafa Kemal, 1 Ekim 1926 Meclis açılış konuşmasında Cemiyet'i yapmış olduğu çalışmalarından dolayı tebrik ettikten sonra yeni hedeflerini de belirleyip ufuk çizmişti. Mustafa Kemal, Cemiyet'in hedefleri arasına üye sayısını artırması gerektiğini üye adedinin ülkenin sosyal gelişmişliğiyle doğru orantılı olmasının uygun olacağını, top yekün milli bir seferberlik ruhuyla konuya yaklaşılmasını istemişti. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bilhassa mübadele konusundaki başarılı çalışmalarından dolayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal 1 Ekim 1926 yılı Meclis açılış nutkunda takdir ve beğenilerini ifade etmişti. Mustafa Kemal konuşmasında içerik olarak sağlık savaşında ve ülkenin sosyal yardım tarihinde büyük bir başarı ile yer etmiş olan Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne teşekkür etmişti. Ayrıca mübadillerin sağlık, giyecek, iskanlarına ve sosyal afetler karşısında gösterdiği yardım ve duyarlılığın her türlü takdirin üzerinde olduğunu belirtmişti.

Mustafa Kemal'in vatandaşların Cemiyet'e üye olması konusunda vermiş olduğu destek bu konuşmasıyla sınırlı kalmamış 1927 yılında ordu mensuplarının tamamının Cemiyet'e üye olmasını istemişti. Mustafa Kemal'in bu isteği Milli Savunma Bakanı Recep Bey tarafından acilen ele alınmış ordu mensuplarının üye olması çağrısı yapılmıştı. Recep Bey, ordu mensuplarına davet yazısında Cemiyet'in üye sayısının milletin sosyal gelişmişliğinin bir göstergesi olduğunu bu nedenle memleketin aydın kitlesi içerisinde bulunan ordu mensuplarının üye olmasının uygun olduğunun değerlendirildiğini dile getirmişti. Recep Bey ayrıca bilhassa savaş ve sosyal felaket sırasında yardımlar yapan bu hayır kuruluşuna destek olmanın milli bir vazife olduğunu bu bakış açısıyla konunun ilgililer tarafından ele alınmasının yararlı olduğunu belirtmişti. Mustafa Kemal'in Cemiyete üye olunması konusunda yapılan tavsiye ve teşvikleri oldukça etkili olmuştu. Cemiyet, bir yandan yeni şubeler açarken bir taraftan da ülkenin her yöresi ve başta ordu mensupları olmak üzere toplumun her kesiminden binlerce yeni üye kazanmıştı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Mustafa Kemal'in konuyla ilgili teşvikinden cesaret alarak Milli Eğitim Bakanlığı'ndan da destek istemiş Milli Eğitim Bakanlığı teşkilatı ve okullar aracılığıyla üye sayısının artırılması konusunda yardımcı olunmasını talep etmişti.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne yalnızca faaliyet alanları ile ilgili destek vermemiş aynı

zamanda çağdaşlaşma projelerini de katkı vermekten geri kalmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, geçmişini uzun yıllarda dayanan kurumun faaliyetlerinin tanınması dünyada hak ettiği yeri alması amacıyla Uluslararası Kızılhaç Cemiyeti'yle daha sıkı işbirliğine girmesinin altını çizmiştir. Mustafa Kemal'in dilde sadeleştirmeye verdiği önem doğrultusunda bizzat O'nun önerisiyle ismini 1935 yılında Kızılay'a olarak değiştirmiş, tüzük, program, taltif vb. yazışma dilini de bu çerçevede ele almıştır. Kızılay'ın kuruluşundan itibaren temel değerleri olan insan severlik, evrensel değerlere saygılı olma, din, dil, ırk ayrımı yapmama, zor durumda olanın yardımına koşma vb. ilkelerinin daha fazla gün yüzüne çıkması ve uluslararası camiada tanınmasına gayret gösterilmesini istemiştir. Kızılay çağdaşlaşma ve uygar milletler seviyesine erişmede önemli bir basamak olan dilde sadeleştirme çabalarına da kurumsal olarak destek olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, Kızılay'ın önemini altını çizmek ve kurumun her türlü faaliyetine destek olduğunu bir kez daha yerinde göstermek amacıyla 18 Haziran 1935 tarihinde Kızılay Genel Merkezi'ni ziyaret etmiş yapılan çalışmalar hakkında kurum yetkililerinden detaylı bilgi almıştır. Mustafa Kemal, Kızılay'ın üye sayısının medeni milletlerin nüfus oranları doğrultusundaki sayıya ulaşmasının ne kadar önemli olduğunu belirtmiş bu durumun milletin sosyal yeterliliğini göstermesi bakımından önemli olduğunu dile getirmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Kızılay'la ilişkisi Trablusgarp Savaşı ile birinci elden başlamış Birinci Dünya Savaşı'nda cephe gerisinde yaralı ve hasta askerlere vermiş olduğu hizmetler onun takdirini kazanmıştır. Milli Mücadele döneminde Kızılay'ın bilhassa Yunan işgali esnasındaki faaliyetlerini çok yakından takip etmiş Yunan zulmünün belgelenmesinde Kızılay'ın saygınlığının, tarafsızlığından ve gücünden en etkin şekilde yararlanılmasını istemiştir. Mustafa Kemal Atatürk Kızılay'ı sadece bir yardım kuruluşu olarak görmemiş aynı zamanda tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının üye olması konusunda teşvik etmiş bunun bir çağdaşlaşma projesi olduğunu dile getirmiştir. Kızılay'la kadınların bağlantısına vurgu yapmış konuşmalarında Türk kadınlarının Kızılay şubelerinde daha fazla görev ve sorumluluk almasını teşvik etmiş bunun önemine değinmiştir. Mustafa Kemal, aynı zamanda Kızılay'ı çağdaş uygarlık seviyesine erişmede Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli kurumlarından biri görmüş Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dil Kurumu ile işbirliği yapmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

Ahmet ALTINTAŞ

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul 1999.

AKGÜN, Seçil Karal, ULUĞTEKİN, Murat, **Hilal-i Ahmer'den Kızılaya II**, Ankara 2001.

AKGÜN, Seçil Karal, ULUĞTEKİN, Murat, **Hilal-i Ahmer'den Kızılaya**, TDV Yay., Ankara 2002.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 5, Ankara 1972.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Cilt I-III, Remzi Kitabevi, İstanbul 2019.

ÇAPA, Mesut, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925**, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010.

DUNANT, J. Henry, **Solferino Hatırası**, Çev. Nermin Arpacıoğlu, Türk Kızılay Derneği, Ankara 1964.

ERTUNA, Hamdi, **1911-1912 Osmanlı - İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Ankara 1985.

Genel Kurmay (ATASE) Arşivi.

Hâkimiyet-i Milliye, 17 Ocak 1924.

Kızılay Arşivi.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnamesi, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul (t.y).

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1330-1334 Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Kasım 1922.

Tevhid-i Efkâr, 24 Ocak 1924.

Türkiye Kızılay Derneği'nin 73. Yıllık Hayatı, 1877-1949, Ankara 1950.

ULUĞTEKİN, Murat-M. Uluğtekin, Gül, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928**, Pulat Basımevi, Ankara 2013.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kizilay-cemiyeti/?pdf=3310> adresinden erişilmiştir